

**MODELI OPISA FILMSKE GRAĐE U ARHIVIMA I
KNJIŽNICAMA: USKLAĐIVANJE U *PRAVILNIKU ZA OPIS I
PRISTUP GRAĐI U KNJIŽNICAMA, ARHIVIMA I MUZEJIMA***

MODELLING THE DESCRIPTION OF MOVING IMAGES IN
ARCHIVES AND LIBRARIES: HARMONIZATION IN THE
CODE FOR DESCRIPTION AND ACCESS TO RESOURCES IN
LIBRARIES, ARCHIVES AND MUSEUMS

Ana Vukadin

knjižničarska savjetnica
vukadin.ana23@gmail.com

Lucija Zore

Hrvatski državni arhiv
lzore@arhiv.hr

UDK / UDC: [025.31:006.3]:[791:02:004]:[02:069:930.25]

Pregledni rad / Overview paper

<https://doi.org/10.30754/vbh.66.2.1090>

Primljeno / Received: 11. 5. 2023.

Prihvaćeno / Accepted: 30. 7. 2023.

Sažetak:

Cilj: Rad analizira i uspoređuje arhivističke i bibliografske modele za opis jedinice filmske građe te prikazuje rješenja proizašla iz njihova usklađivanja u *Pravilniku za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima (Pravilnik KAM)*.

Pristup: Primijenjeno je usklađivanje kao metoda modeliranja podataka kojom se dva ili više modela podataka povezuju tako da je omogućena njihova interoperabilnost. Analizirana su neka od glavnih svojstava filmske građe i utvrđeni zahtjevi za odgovarajući opis tih svojstava u kontekstu temeljnih zadaća arhiva i knjižnica. Zatim su analizirani modeli opisa sadržani u relevantnim arhivističkim i bibliografskim normama (*EN 15907, FIAF-ov priručnik za katalogizaciju pokretnih slika, FRBR, IFLA LRM*) i

provedeno je međusobno pridruživanje (engl. *mapping*) njihovih entiteta. Pridruživanje je uključivalo strukturalnu i semantičku analizu te analizu nazivlja.

Rezultati: Utvrđeno je da su modeli strukturalno podudarni, što značajno olakšava njihovo usklađivanje te da se velikim dijelom podudaraju terminološki i semantički, ali uz nekoliko značajnih razlika. Razlike se objašnjavaju činjenicom da su u upravljanju filmskim zbirkama arhivi i knjižnice vođeni donekle različitim ciljevima i zadaćama koji onda uvjetuju i različit pristup. Rješenja ponuđena u *Pravilniku KAM* temelje se na poravnavanju i nadopuni modelâ.

Ograničenja: Analiza modela opisa ograničena je na opis jedinice filmske građe, odnosno entitete koji se odnose na građu (djelo, izraz/varijanta, javni oblik/prikaz, primjerak/jedinica). Nisu obuhvaćeni drugi entiteti koji mogu biti predmetom zanimanja korisnika (npr., agenti, mjesta, događaji itd.), kao ni odnosi jedinice filmske građe s drugim entitetima.

Praktična primjena: Rješenja ugrađena u *Pravilnik KAM* predstavljaju polazište za ujednačen opis filmske građe u arhivima i knjižnicama, uz poštivanje specifičnog konteksta svake od navedenih vrsta ustanova.

Vrijednost: Rad predstavlja doprinos mogućoj suradnji arhiva i knjižnica na području standardizacije deskriptivnih podataka, što je temelj za cjelovit i transparentan pristup filmskoj baštini u digitalnom okruženju.

Ključne riječi: film; *EN 15907*; IFLA LRM; *Pravilnik KAM*; usklađivanje

Abstract

Objective: In the paper, we analyze and compare archival and bibliographic models for the description of moving images. We present the solutions resulting from the harmonization of the models, which have been implemented in the Croatian *Code for description and access to resources in libraries, archives, and museums*.

Approach: Harmonization is a data modeling method which relates two or more data models in a way that fosters their interoperability. In the first part of the paper we analyze some of the main properties of moving image resources and identify the requirements for an adequate description of these properties within the context of fundamental tasks of both archives and libraries. We continue with the analysis of the models of description contained in the relevant archival and bibliographic norms (*EN 15907*, *The FIAF Moving Image Cataloguing Manual*, *FRBR*, *IFLA LRM*) and mapping of their entities. The mapping is based on structural, semantic, and terminological analysis.

Results: The comparison has revealed that the models are structurally consistent, which significantly facilitates their harmonization, and that they largely coincide terminologically and semantically, but with several significant differences. The differences are explained by the fact that in the management of film collections, archives and librar-

ies are guided by somewhat different goals and tasks, which eventually leads to different approaches to resource description. The solutions incorporated in *LAM Code* are based on model alignment and complementation.

Limitations: The analysis is limited to the entities related to moving image resources (work, expression/variant, manifestation, item). Other entities or relationships that may be of interest to the user (e.g. agents, places, events, etc.) are not covered in this paper.

Application: The solutions based on the results of this analysis are incorporated into the instructions of the *LAM Code*. They may serve as a starting point for a consistent description of moving image resources in archives and libraries, while also taking into consideration specific contexts of each of these types of institutions.

Value: The paper is a contribution to a possible cooperation of archives and libraries in the field of standardization of descriptive metadata, which helps enhance the availability of the moving image heritage, especially in a digital environment.

Keywords: *EN 15907*; harmonization; *IFLA LRM*; *The LAM Code*; moving images

Uvod

Od samih početaka razvoja filma javlja se i svijest o važnosti njegova trajnog očuvanja, pa se prve ideje o obveznom arhiviranju filmskih kopija javljaju već krajem 19. stoljeća (Kukuljica, 2004: 21). U razdoblju između dvaju svjetskih ratova u nizu zapadnih zemalja postoje specijalizirane ustanove namijenjene pohrani i zaštiti filmske građe (ibid., 25–26). Većinom je riječ o arhivima, ali ponegdje i muzejima ili filmskim zbirkami unutar knjižnica koje djelomice ili u potpunosti preuzimaju ulogu filmskih arhiva. Specijalizirane baštinske filmske ustanove od 1938. godine okupljaju se u Međunarodnom udruženju filmskih arhiva (Fédération internationale des archives du film – FIAF), koje je 2023. godine imalo 94 člana, uključujući arhive, knjižnice i muzeje (FIAF, 2023).¹ Stoga ćemo u ovom radu, radi jednostavnosti, pod pojmom filmskog arhiva podrazumijevati svaku ustanovu – arhiv, knjižnicu, muzej, filmski institut ili kinoteku – koja djeluje samostalno ili u sklopu druge ustanove, a bavi se trajnim očuvanjem filmske baštine. Pod knjižnicama ćemo podrazumijevati knjižnične ustanove koje korisnicima stavljaju na raspolaganje filmske zbirke bez obveze njihova trajnog očuvanja.

Zanimljivo je i da se od prvog razdoblja formiranja takvih specijaliziranih ustanova pa sve do danas u engleskom govornom području za njih koriste nazivi *library* i *archive*. Filmski su arhivi, naime, kao i knjižnice fokusirani na prikupljanje, obradu i pohranu pojedinačnih autorskih ostvarenja, pa postoji niz sličnosti u načinu strukturiranja opisa, kao i tipu informacija koje se u opisu navode. Budući

¹ Hrvatska kinoteka u sklopu Hrvatskoga državnog arhiva članica je FIAF-a od 1993. godine.

da su filmski arhivi u prvom razdoblju djelovanja uglavnom bili fokusirani na čuvanje dovršenih i javno prikazanih filmova, koji su najbliži konceptu izdanja u knjižničarskoj praksi, u njihovu opisivanju smatralo se prikladnim koristiti postojeće bibliografske standarde. Naprimjer, priručnik *Archival moving image materials: A Cataloging manual*, poznat pod akronimom *AMIM*, objavljen je 1984. godine u izdanju Kongresne knjižnice i temeljio se na Angloameričkim kataložnim pravilima (*Anglo-American Cataloging Rules – AACR2*). Prvi FIAF-ov priručnik namijenjen opisu filmske građe, *The FIAF Cataloguing rules for film archives* iz 1991. godine, temeljio se na Međunarodnom standardnom bibliografskom opisu neknjižne građe (*International Standard Bibliographic Description for Non-Book Materials – ISBD(NBM)*). Budući da film s vremenom osvaja prostore javne komunikacije i stječe sve veću kulturnu i obrazovnu važnost, uz specijalizirane filmske baštinske ustanove raste i broj posudbenih filmskih zbirki u narodnim knjižnicama, posebice od 1970-ih godina nadalje, odnosno od pojave i popularizacije filmova na VHS-vrpčama (a kasnije i različitim digitalnim nositeljima). UNESCO (1972) u *Manifestu za narodne knjižnice* ističe da je zadaća narodnih knjižnica širiti znanje, informacije i ideje bez obzira na njihov oblik, što uz tradicionalne tiskane publikacije uključuje film i ostale vrste audiovizualne građe. *ISBD(NBM)* objavljen je 1977. godine upravo kako bi se, među ostalim, udovoljilo potrebi za standardizacijom opisa takve građe. S vremenom će postati jasno da su postojeći bibliografski standardi nedostadni za izgradnju jasne logičke strukture informacijskog pomagala čija je zadaća opisati jedinice građe proizvedene u mnogo različitim verzija, izdanja, kopija i sl., što je nedvojbeno jedna od glavnih značajki filma.

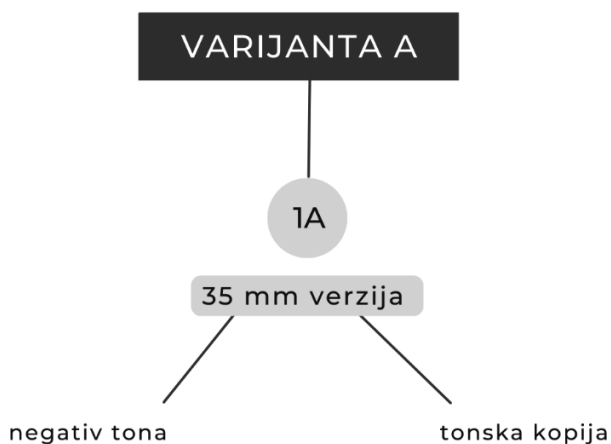
1. Zahtjevi za opis filma u arhivima i knjižnicama

1.1 Opis filma u arhivima

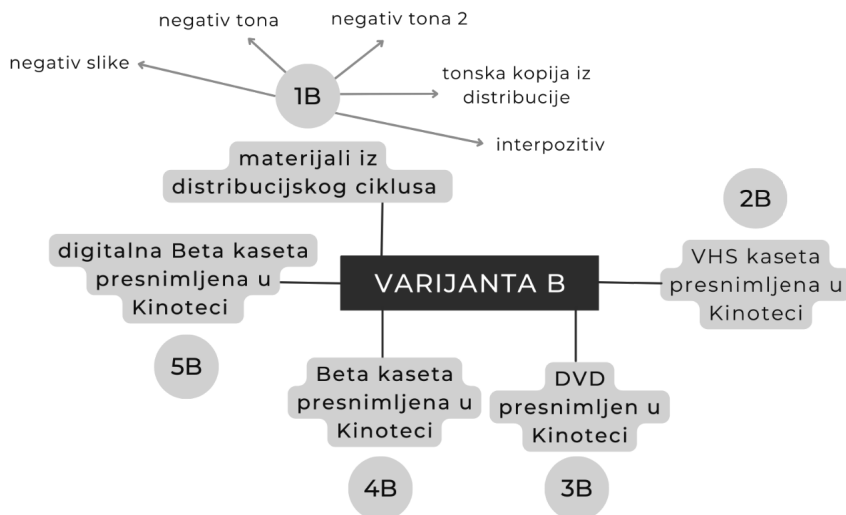
Iako je analogni film danas za industriju uglavnom postao prošlost, filmska je vrpca nedvojbeno najpouzdaniji format za dugotrajnu pohranu, pa je zbog toga i dalje prisutna u arhivskim ustanovama. Filmovi u analognom obliku sastoje se od niza fizički odvojenih i raznolikih komponenti koje sve zajedno tvore cjelovitost pojedinog djela kao segmenta baštine koja se čuva u arhivima. Filmovi na vrpci od 35 mm i 16 mm (i na drugim uskim ili rijetkim formatima) sastoje se od niza pojedinačnih kopija koje mogu biti sastavljene od više komada/rola s različitim tehničkim značajkama. Postoje filmske kopije u pozitivu i negativu, a ako se radi o negativu, slika i ton pohranjuju se odvojeno na različitim kopijama, tako da je u arhivskom kontekstu jedan film sastavljen od niza kopija i desetaka rola filmskog gradiva. Sve te različite vrste filmskih materijala imaju funkciju u procesu proizvodnje filma i čuvaju se između ostaloga kako bi se mogle upotrijebiti u svrhu restauracije. Zbog toga je u kontekstu ustanove koja čuva filmsku baštinsku građu važno na odgovarajući način utvrditi i opisati svaku filmsku kopiju.

Sadržaj filma na različitim kopijama može također biti različit. Predistribucijska kopija filma može se razlikovati od distribucijske. Put do kinodvorana naknadno pronalaze redateljske verzije koje iz određenih razloga nisu prikazane u ranijim distribucijama. Za strana tržišta filmovi se sinkroniziraju na druge jezike. U američkoj filmskoj industriji 1930-ih i 1940-ih godina snimale su se usporedne verzije filmova na drugim jezicima za strana tržišta, najčešće s istim scenarijem i scenografijom (koristili su se katkada i isti kadrovi ako nisu sadržavali tekst/govor), ali s drugom glumačkom postavom, a ponekad i s drugim redateljem i pod drugačijim naslovom (Yee, 1993: 35). Prilikom restauracije u arhivu definira se verzija filma koja se želi restaurirati (najčešće izvorna verzija iz prve javne distribucije, iako se ponekad odabire kasnija redateljska verzija i sl.) i zatim se na temelju ukupne sačuvane građe provode različiti postupci koji rezultiraju proizvodnjom novih rola materijala ili novih datoteka s drugačijim tehničkim značajkama. Opis gradiva u filmskom arhivu, dakle, snažno je usmjeren na tehničke značajke pojedinih materijalnih nositelja filmskog djela, što proizlazi iz potrebâ za prikladnom pohranom, kao i primjenom odgovarajućih postupaka restauracije. To ujedno znači da je za takav opis potreban model koji će omogućiti da se raznolike komponente samostalno odrede i opišu, ali i okupe kako bi zajedno reprezentirale film kao cjelinu.

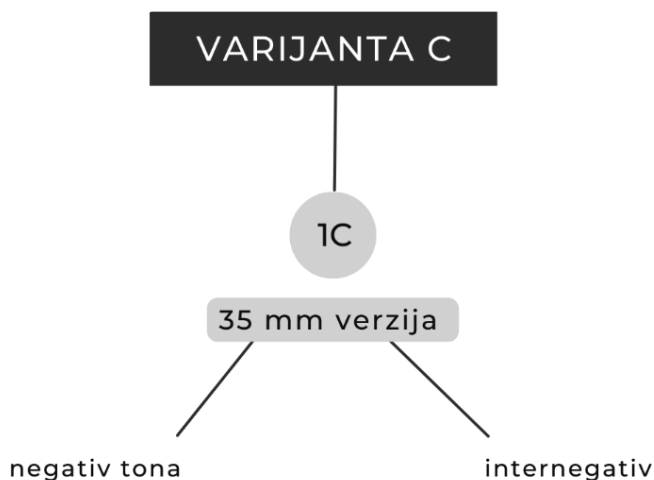
Kompleksnost cjelokupne strukture jedinice filmske građe prikazana je na slikama 1, 2 i 3 na primjeru filma „Seljačka buna 1573“ redatelja Vatroslava Mimice, koji je sačuvan u Hrvatskoj kinoteci u nekoliko verzija: verziji u trajanju od 148 minuta, koja je najvjerojatnije prikazana na Pulskom festivalu 1975. godine (Varijanta A), nešto kraćoj prvoj distribucijskoj verziji u trajanju od 130 minuta (Varijanta B) te još kraćoj distribucijskoj verziji za strano tržište u trajanju od 107 minuta (Varijanta C).

Slika 1. Izvorna verzija filma „Seljačka buna 1573“ i njezini materijalni oblici

Slika 2. Prva distribucijska verzija filma „Seljačka buna 1573“ i njezini materijalni oblici

Slika 3. Distribucijska verzija filma Seljačka buna 1573 za strano tržište i njezini materijalni oblici

Analizom 119 nasumce odabranih djela iz Filmskog i televizijskog arhiva Kalifornijskog sveučilišta u Los Angelesu (UCLA Film and Television Archive), M. Yee (1994b) zaključila je da 58 % filmova ima barem jednu arhiviranu inačicu

koja se razlikuje od izvorne u montaži, trajanju, jeziku ili zvuku, ali je za samo 8 % njih taj podatak naveden u standardnim referentnim izvorima. Autorica upozorava da bi filmologija trebala razvijati istraživačke metode analogne tekstualnoj kritici i deskriptivnoj bibliografiji u znanosti o književnosti, a jedan od preduvjeta za to jest razvoj metodâ katalogiziranja koje će istraživačima filma omogućiti da se informiraju o postojanju različitih filmskih verzija u arhivima (ibid.: 358).

U arhivima usto postoji i opsežan korpus filmske dokumentacije. Prema važećem *Zakonu o arhivskom gradivu i arhivima* (2018) u Hrvatskoj, producenti audiovizualnih djela namijenjenih javnom prikazivanju koja čine dio audiovizualne baštine dužni su u prvoj godini prikazivanja predati Hrvatskom državnom arhivu ne samo distribucijsku kopiju, već i dokumentaciju poput scenarija, knjige snimanja, ispisa dijaloga, plakata, fotografija itd. Primjerci tih materijala mogu se ponekad naći i u drugim baštinskim ustanovama.

1.2 Opis filma u knjižnicama

Knjižnice se, ako nemaju ulogu filmskog arhiva, u pravilu ne bave dugoročnom pohranom i zaštitom filmske građe. Knjižnice, osobito narodne, pretežno daju na korištenje filmove objavljene na video i digitalnim medijima, koje nabavljaju od nakladnika vodeći se njihovom kulturološkom, obrazovnom i zabavnom funkcijom. Među kriterijima za izgradnju filmskih zbirki u narodnim knjižnicama jest nastojanje da zbirka odražava društvenu i kulturnu raznolikost zajednice, što uključuje i ravnotežu između antologijskih klasika i popularnih komercijalnih filmova (Duić, 2017). Opis filmske građe u narodnim knjižnicama stoga nije toliko određen potrebama filmoloških istraživanja ili pohrane i zaštite, već je usmjeren na zahtjeve korisnika za pronalaženjem filma prema naslovu, redatelju, glumcima, žanru ili temi. Knjižnice se, međutim, podjednako kao i arhivi suočavaju sa zahtjevima za utvrđivanjem i okupljanjem sadržajno i materijalno različitih filmskih inačica. Zbog ubrzanog razvoja i još bržeg zastarijevanja tehnologije, filmovi tijekom posljednjih desetljeća doživljavaju brojna izdanja i ponovljena izdanja na različitim medijima i formatima. Izdanja se često razlikuju ne samo prema tehničkim značajkama već i prema sadržaju, jer sadrže npr., redateljske verzije ili dodatne materijale poput intervjua, komentara ili ranije izbačenih scena. Osim toga kao rezultat trendova u filmskoj industriji, mnoga filmska djela oko sebe okupljaju brojne izvedenice u obliku preradbi (npr., u videoigre), *remakeova*, nastavaka, *prequela* itd., koje je potrebno razlikovati od izvornog djela, a poželjno je i korisnicima ukazati na njihove međusobne odnose.

2. Analiza i usporedba modela za opis filma u arhivima i knjižnicama

2.1 Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa (FRBR)

Archival movingImage materials: A Cataloging manual (AMIM) iz 1984. godine u izdanju Kongresne knjižnice prvi je priručnik za opis filmske građe koji se bavio problemom opisa i okupljanja različitih verzija filmskog djela te pokušao dati odgovor na pitanje kada za neku verziju treba izraditi novi zapis, a kada je poželjno navesti postojanje različitih verzija u istom zapisu (Yee, 1994: 358). Priručnik je koristio pojmove „verzije s većim promjenama“ i „verzije s manjim promjenama“, ali bez njihove jasne definicije. Te pojmove preuzeo je i *The FIAF Cataloguing rules for film archives* iz 1991. godine, ali uz nešto detaljnije upute.

Bibliografska je teorija od samih početaka bila suočena s problemom koji u sustavima za pretraživanje informacija predstavlja jedinica građe kao dihotomija sadržaja i fizičkog oblika: što bi trebao biti predmet kataložnog zapisa, djelo ili određeno izdanje djela? Što s različitim verzijama djela, poput prijevoda, koje također postoje u različitim izdanjima? Tim su se pitanjima bavili E. Verona (1959), P. Wilson (1978), S. Lubetzky (2001) i drugi. Pitanje metodâ za okupljanje i povezivanje različitih izvedenica istoga djela aktualizirano je s pojavom relacijskih baza podataka u knjižničnim sustavima. U 1990-im godinama skovan je pojam „bibliografske obitelji“ (Leazer and Smiraglia, 1999), koji označava skup svih jedinica nastalih izmjenama i derivacijama izvornog djela. Na području filma M. Yee (1993, 1994a, 1994b) u nizu analiza nastoji utvrditi koje sve razlike postoje među različitim filmskim verzijama, koje se od njih odnose na intelektualni ili umjetnički sadržaj, a koje na fizičku razinu te koje razlike upućuju na to da je u pitanju novo djelo, a koje da je riječ o inačici istog djela.

Tijekom 1990-ih godina u knjižničnoj se zajednici također intenzivno preispituje praksa katalogizacije u smislu dostatnosti i ekonomičnosti. Nastoji se utvrditi minimalan skup podataka koji treba uključiti u bibliografske zapise u svrhu njihove međunarodne razmjene. Kruna tih napora bio je konceptualni model entiteta i odnosa *Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa (Functional Requirements for Bibliographic Records – FRBR)* Međunarodnog saveza knjižničnih udruga i ustanova (International Federation of Library Associations and Institutions – IFLA), koji doduše nije u potpunosti ispunio svoju izvornu temeljnu zadaću – da postane općeprihvaćena specifikacija minimalnog skupa bibliografskih podatkovnih elemenata – ali se zato pokazao dugoročno utjecajnim u drugim aspektima (IFLA, 2004). *FRBR* je pristupio analizi uvjeta bibliografskih informacijskih sustava prije svega sa stajališta korisnika, a ne katalogizatora. Definirao je temeljne postupke korisnika (pronaći, utvrditi, odabrati i dobiti), a analiza elemenata podataka koji odgovaraju tim postupcima rezultirala je „dekonstruiranjem“ pojma jedinice građe (engl. *resource*) u četiri zasebna entiteta, od kojih svaki sam za sebe može biti predmet zanimanja korisnika: *djelo* (intelektualno ili umjetničko ostvarenje),

izraz (niz slovo-brojčanih, slikovnih, zvučnih ili drugih znakova pomoću kojih se priopćava sadržaj djela, a koji će se razlikovati u različitim verzijama djela poput prijevoda, aranžmana i sl.), *pojavni oblik* (materijalni nositelj ili, u slučaju izdanja, skup identičnih materijalnih nositelja na kojima je pohranjen sadržaj djela) i *primjerak* (konkretni objekt, egzemplar pojavnog oblika i ujedno izvor za opis preostalih triju aspekata). Ta struktura uobičajeno se naziva WEMI, prema početnim slovima naziva entiteta na engleskom jeziku: *work, expression, manifestation* i *item*.² FRBR nije definirao konkretne podatkovne sheme ili formate pomoću kojih bi se struktura WEMI implementirala u informacijske sustave.

Usljedio je niz studija u stručnoj i znanstvenoj literaturi koje su analizirale WEMI s aspekta različitih vrsta građe te raspravljale o razgraničenjima među pojedinim entitetima i načinima na koje ih se može predstaviti u zapisima u informacijskim sustavima. Na primjeru filma, među ostalim, moglo se vidjeti da su granice pojedinih entiteta i njihovih atributa, onako kako ih definira FRBR, u znatnoj mjeri podložne interpretaciji te da „prevođenje“ FRBR-a u ujednačenu praksu zahtijeva priručnike koji će jasno i jednoznačno odrediti kojem entitetu pripada pojedini element opisa – naprimjer, odgovor na pitanje jesu li boja ili trajanje elementi djela, izraza ili pojavnog oblika (ili sviju njih) nije jednostavan i zadire u samu srž definicije filmskog medija (Yee, 2007). Ipak, korisnički postupci koje definira FRBR, kao i sama struktura WEMI, ocijenjeni su prihvatljivima i prikladnima za opis filma (ibid.).

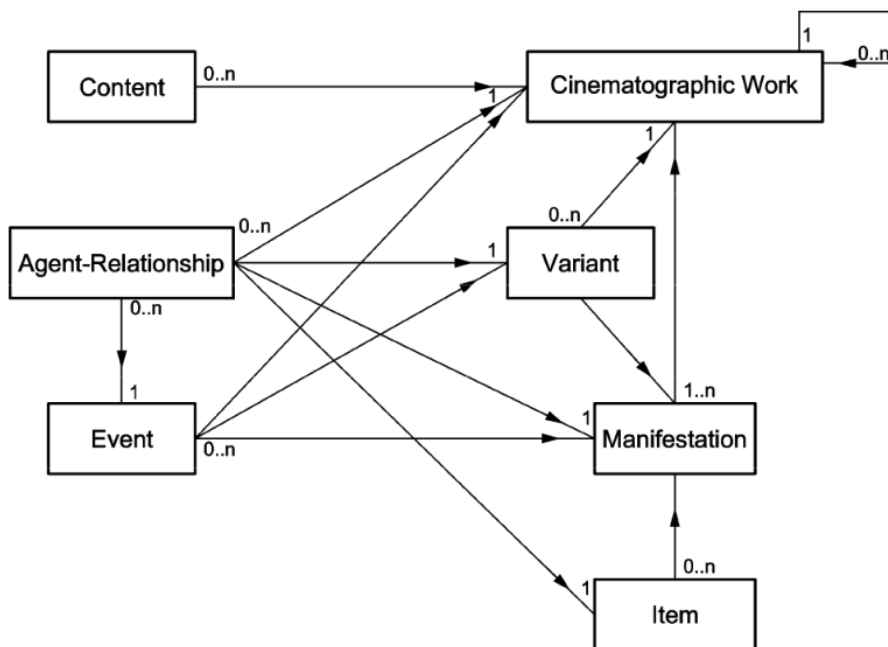
2.2 Norma EN 15907 i FIAF-ov priručnik za katalogizaciju pokretnih slika

Europski odbor za normizaciju (Comité Européen de Normalisation – CEN) 2009. i 2010. godine donosi dvije norme, EN 15744 i EN 15907, koje definiraju skup podatkovnih elemenata i nadziranih naziva za opis filmske građe s ciljem bolje interoperabilnosti i razmjene podataka među filmskim baštinskim ustanovama. Norma *EN 15907:2010 Identifikacija filma – Povećanje interoperabilnosti metapodataka – Strukture i skupovi elemenata* definira model podataka za opis filma koji se temelji na modelu FRBR. Riječ je također o modelu entiteta i odnosa koji dijeli jedinicu građe u četiri glavna entiteta – djelo, varijanta, prikaz i jedinica (slika 3).³ Model definiran normom EN 15907 javlja se i u revidiranom izdanju FIAF-ovog kataložnog priručnika, *The FIAF moving image cataloguing manual* iz 2016. godine, koji je objavljen i u hrvatskom prijevodu u izdanju Hrvatskoga

² U prijevodu koji je 2004. godine objavilo Hrvatsko knjižničarsko društvo naziv *item* preveden je kao *jedinica građe*, a ne *primjerak*. (cf. IFLA, 2004).

³ Prijevod prema izdanju Fairbairn, Pimpinelli i Ross (2017). Izvorni nazivi su *work, variant, manifestation* i *item*.

državnog arhiva pod naslovom *FIAF-ov priručnik za katalogizaciju pokretnih slika* (Fairbairn, Pimpinelli and Ross, 2017).

Slika 3. Model podataka u normi *EN 15907*. Izvor: filmstandards.org

Važno je objasniti pojmove djela, varijante, prikaza i jedinice onako kako se koriste u normi *EN 15907* i *FIAF-ovom priručniku* kako bi se lakše ilustrirale sličnosti i razlike u arhivističkom i bibliografskom pristupu opisu filmske građe.

Djelo u *FIAF-ovom priručniku* predstavlja intelektualni i umjetnički sadržaj filma i (što je važno) realizaciju tog sadržaja u kinematografskom mediju. Taj entitet okuplja sve *varijante* i *prikaze* (fizičke pojavnosti) nekog filmskog ostvarenja, a informacije navedene na razini *djela*, poput naslova, autora ili datuma nastanka, u pravilu ostaju nepromijenjene u bilo kojoj *varijanti* ili *prikazu* (Fairbairn, Pimpinelli and Ross, 2017: 3). Tako je pojam *djela* u *FIAF-ovom priručniku* analogan *djelu* u modelu *FRBR*, no postoji i važna razlika: u *FRBR*-u se realizacija sadržaja u određenom mediju smatra *izrazom*, a ne *djelom*. *Djelo* je u *FRBR*-u posve apstraktan entitet „svijeta ideja“, a može se odrediti tek kad se izrazi nekim sustavom znakova – slova, brojki, riječi, slika, kadrova, zvukova itd., odnosno kada poprimi neki *izraz*. Pritom *FRBR* ne razlikuje izvorni izraz djela od njegovih izvedenica poput, npr., prijevoda ili transkripcija (kod tekstualne građe), sinkronizacija (kod

audiovizualne građe), preradbi za drugi izvođački sastav (kod glazbene građe) i slično. U *FLAF-ovom priručniku*, međutim, izvorna realizacija smatra se *djelom*.

Izrazu otprilike odgovara *varijanta*, entitet koji sadržava bilo kakvu promjenu sadržajnih značajki, a zbog kojih neće doći do znatne promjene ukupnog sadržaja djela kao cjeline (Fairbairn, Pimpinelli and Ross, 2017: 20). *Varijanta* ne uključuje izvornu realizaciju, već samo promjene izvorne realizacije poput redateljskih verzija, kino-filmova montiranih za televizijsko prikazivanje, filmova sa sinkroniziranim dijalogom ili titlovima i sl. U *FLAF-ovom priručniku*, dakle, *djelo* ne mora imati *varijantu*, dok u *FRBR-u* *djelo* uvijek ima *izraz*.

Prikaz je fizičko utjelovljenje *djela* ili neke od njegovih *varijanti*. *Prikazi* uključuju različite analogne i digitalne formate filma. *Prikaz* može biti i agregacija, tj. sadržavati više različitih *djela* ili njihovih *varijanti*. Svaka promjena s obzirom na kontekst objavljivanja (npr., promjena iz oblika namijenjenog kinodistribuciji u izdanje za kućno kino) i format objavljivanja (npr., promjena formata sa 70 mm vrpce na 35 mm vrpcu, zamjena kasete patronom kao spremnikom za vrpcu ili promjene značajki prikazivanja poput formata slike) smatra se novim prikazom (Fairbairn, Pimpinelli and Ross, 2017: 50–51). *Prikaz* odgovara *pojavnom obliku* u *FRBR-u* i srodan je pojmu izdanja. *Jedinica* je stvarni predmet pohranjen u zbirci i definicijom odgovara *primjerku* u *FRBR-u*, ali kao što ćemo vidjeti u nastavku, u arhivističkom kontekstu granice *prikaza* i *jedinice* tumače se ponešto drugačije nego granice *pojavnog oblika* i *primjerka* u bibliografskom kontekstu.

2.3 IFLA-in knjižnični referentni model (IFLA LRM)

IFLA je 2017. godine objavila konceptualni model pod nazivom Knjižnični referentni model (IFLA Library Reference Model – IFLA LRM) (Riva, LeBoeuf and Žumer, 2020). Model je nastao objedinjavanjem *FRBR-a* i još dvaju IFLA-inih modela (Uvjeti za funkcionalnost autoriziranih podataka i Uvjeti za funkcionalnost predmetnih autoriziranih podataka), ali se od njih u mnogočemu i razlikovao. U dvadesetak godina, koliko je proteklo od objavljivanja *FRBR-a*, promijenilo se i tehnološko okruženje, pa je jedan od ciljeva LRM-a bio ponuditi okvir za semantičku interoperabilnost bibliografskih podataka s drugim modelima, ontologijama i skupovima povezanih podataka u sektoru kulturne baštine. Rezultat je bio pojednostavljen, apstraktan model donekle izmijenjene strukture, no u aspektima koji nas ovdje zanimaju sama shema entiteta *djelo–izraz–pojavni oblik–primjerak* nije se bitno promijenila. Najzanimljivija je promjena dodavanje atributa reprezentativnog izraza uz *djelo*. Naime ispitujući u kojoj se mjeri mentalni modeli korisnika poklapaju s modelom *FRBR-a*, Pisanski i Žumer (2010) došli su do zaključka da velik broj ispitanika posebnu važnost pridaje originalnoj realizaciji djela, smatrajući je *djelom*, slično kao *EN 15907*, a ne *izrazom* kao *FRBR*.

„Krajnji korisnici intuitivno razumiju da je Hamlet Williama Shakespearea povezan s engleskim jezikom i da je njegov književni oblik drama. Oni će smatrati da su izvedeni izrazi, poput kraćenja ili prijevoda, različiti *izrazi djela* koji su udaljeniji od „izvornog“ *izraza* negoli cjelovita engleska izdanja. (...) Budući da krajnji korisnici uočavaju da određena obilježja pripadaju ili su inherentna samom *djelu*, ona su korisna kao sredstvo opisivanja ili identifikacije *djela*. Teorijski, vrijednosti atributa tih *izraza* mogu se „prenijeti“ na *djelo* i može ih se upotrijebiti u identifikaciji *djela*, premda se, strogo uzevši, ti atributi tiču obilježja *izraza*, a ne obilježja *djela*.“ (Riva, LeBoeuf and Žumer 2020:119–120)

Ovo doduše nije dovelo do promjene definicije *djela* i *izraza* u LRM-u, ali je zato uveden tzv. atribut reprezentativnog izraza, koji u praksi služi identifikaciji *djela*. Naime u *FRBR*-u i LRM-u *djelo* je, kako je navedeno, posve apstraktan entitet o čijem postojanju ne možemo ništa znati dok se ne iskaže u nekom *izrazu*. Drugim riječima, za identifikaciju *djela* u praksi se zapravo koriste podaci o izvornom *izrazu* poput godine nastanka, zemlje nastanka, jezika, žanra i sl. Atribut reprezentativnog izraza je, dakle, bilo koji podatak o *izrazu* pomoću kojega se može identificirati i opisati *djelo*. Razlika je samo u tome što *EN 15907* i *FIAF-ov priručnik* to prepoznaju na razini modela, a LRM postavlja na razinu primjene u određenoj katalogizacijskoj praksi ili informacijskom sustavu.

3. Usklađivanje modela opisa filma u *Pravilniku za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima (Pravilnik KAM)* – istraživanje

3.1 *Pravilnik KAM* u kontekstu suradnje baštinskih ustanova

Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima (Pravilnik KAM) objavljen je 2021. godine s ciljem definiranja elemenata i uputa za ujednačenu identifikaciju i opis građe u baštinskim ustanovama Republike Hrvatske kako bi se olakšala razmjena podataka i izgradnja zajedničkih usluga u digitalnom okruženju. „Obrazloženje za zajednički pravilnik opravdava se ujedno i činjenicom da se knjižnična, arhivska i muzejska građa može naći u sve tri vrste baštinskih ustanova te da je efikasno i ekonomično opisati je istim pravilima kako bi se podaci opisa mogli istoznačno koristiti u svim baštinskim zajednicama i tehnološkim okruženjima“ (Willer i Katić, 2021).

Potreba za suradnjom u baštinskom sektoru proizlazi iz činjenice da se u digitalnom okruženju filmska građa pohranjena u arhivima i knjižnicama može virtualno okupljati na različite načine, od agregiranja i objavljivanja na mrežnim portalima do distribuiranog pretraživanja kataloga ili semantičkog obogaćivanja metapodataka u katalogiziranim podacima iz vanjskih izvora. U tom smislu, istražujući

mogućnosti suradnje arhiva i knjižnica u Njemačkoj na obradi, digitalizaciji i dostupnosti filmskog gradiva, Heftberger (2017: 7) ističe da strategije koje umjesto mogućnosti suradnje u prvi plan stavljaju posebnosti tih ustanova često dovode do skupog udvostručavanja poslova te da bi bilo isplativije definirati zajednička područja djelovanja koja bi svima omogućila iskorištavanje postojećih procesa i infrastruktura, osobito s obzirom na brisanje institucijskih granica u digitalnom okruženju. Autorica smatra da bi, općenito govoreći, knjižnice mogle pridonijeti suradničkom okruženju svojim iskustvom u standardizaciji i razmjeni podataka te usmjerenošću na potrebe korisnika, dok bi arhivi (i muzeji) pridonijeli specijaliziranim znanjima i profesionalnom umreženošću (ibid.: 11–12).

Među mogućim smjerovima suradnje u standardizaciji razmatralo se korištenje knjižničnih normativnih baza podataka od strane filmskih arhiva (Heftberger and Duchesne, 2020), kao i prilagodba bibliografskih podatkovnih formata arhivskom filmskom gradivu (Gracy, 2018: 359–362). Recentne inicijative FIAF-ove Komisije za katalogizaciju i dokumentaciju uključuju ispitivanje mogućnosti korištenja Wikipedijinih strukturiranih podataka (Wikidata) i stvaranja međunarodne baze filmskih podataka u okviru metapodatkovnog modela Wikidata, što uključuje pridruživanje entiteta iz norme *EN 15907* spomenutom modelu (Heftberger and Duchesne, 2020). Gracy (2018: 365) također spominje mogućnosti dijeljenja i semantičkog obogaćivanja podataka o arhivskom filmskom gradivu kroz skupove otvorenih podataka poput Wikidata, DBpedije, Europeana Linked Open Data ili Internet Movie Database (IMDb). Budući da su i knjižnice uključene u slične inicijative, sve upućuje na to da će se podaci o filmskoj građi iz arhiva i muzeja sve češće susretati u umreženim prostorima otvorenih podataka.

3.2 Metodološki pristup

Uspješno zajedničko korištenje infrastrukture povezanih otvorenih podataka podrazumijeva rad na usklađivanju skupova podataka i podatkovnih modela. U kontekstu organizacije znanja Zeng (2018) definira usklađivanje ili harmonizaciju kao postupak kojim se dvije ili više shema podataka kombiniraju u novu shemu koja će omogućiti njihovu interoperabilnost. Nova shema pritom može imati vlastiti opseg i strukturu. Usklađivanje se temelji na strukturalnom i semantičkom pridruživanju elemenata ishodišnih shema. U ovom radu oslanjat ćemo se prvenstveno na pragmatičnu definiciju usklađivanja koju koriste Pardo Cavalche i suradnici (2012: 86, 90). Oni razmatraju usklađivanje u kontekstu poslovanja i definiraju ga kao pronalaženje strategije koja će povezati dva ili više referentnih modela na način koji će najviše odgovarati ciljevima neke organizacije. Usklađivanje pritom ne mora nužno dovesti do univerzalne kombinacije postojećih modela ili stvaranja novog meta-modela, već treba rezultirati najprikladnijom strategijom za ostvarivanje određenog cilja. Usklađivanje uključuje različite metode (usporedba, integracija, međusobno nadopunjavanje itd.) koje pak podrazumijevaju različite skupove tehnika (pridruživanje, poravnavanje, homogenizacija, kombiniranje, spajanje itd.).

Usklađivanje modela *FRBR/IFLA LRM* i modela *EN 15907/FIAF-ovog priručnika* za potrebe *Pravilnika KAM* provedeno je u prosincu 2020. godine i siječnju 2021. godine u sklopu suradnje Radne grupe arhivskih djelatnika s urednicom *Pravilnika KAM*. Cilj je bio usporediti i semantički ujednačiti definicije elemenata opisa, pridružiti ih određenim entitetima te definirati upute za opis koje će biti prikladne kako za potrebe izgradnje i korištenja filmskih zbirki u knjižnicama, tako i za potrebe upravljanja zbirkama u filmskim arhivima. U ovom radu nećemo se detaljno baviti svim elementima i uputama za opis filmske građe u *Pravilniku KAM*, već ćemo se ograničiti na spomenute entitete koji se odnose na jedinicu građe (*djelo, izraz/varijanta, pojavni oblik/prikaz, primjerak/jedinica*), jer upravo oni najviše određuju kako će se identificirati neka jedinica filmske građe i kako će se organizirati podaci o njoj.

3.3 Rezultati

Usklađivanje je započelo strukturalnom, semantičkom i terminološkom analizom te pridruživanjem i usporedbom entiteta dvaju modela. Zaključci te usporedbe većim su dijelom izloženi u prethodnom poglavlju, pa ćemo ih samo sažeto ponoviti. Strukturalno se modeli podudaraju jer su oba modeli entiteta i odnosa koji dijele jedinicu građe na četiri entiteta. Terminološki se također velikim dijelom podudaraju jer se izvorno nazivlje razlikuje samo kod naziva *izraz/varijanta*. Ta terminološka razlika upućuje i na semantičku razliku između tih dvaju entiteta. Entiteti *pojavni oblik* i *prikaz* (engl. *manifestation*) te *primjerak* i *jedinica* (engl. *item*) definicijama se u načelu podudaraju, ali granice entiteta (što je novi pojavni oblik/prikaz, a što samo jedan od njegovih primjeraka/jedinica) različito se shvaćaju u arhivističkom i bibliografskom kontekstu.

Budući da je cilj usklađivanja bio nalaženje praktičnih rješenja koja će dovesti do ujednačene identifikacije i opisa filmske građe u arhivima i knjižnicama (radi boljeg pronalaženja), ali i omogućiti objema vrstama ustanova korištenje opisnih podataka na način koji podržava njihove specifične zadaće i potrebe, nije se smatralo potrebnim stvoriti posebnu KAM-shemu koja će objediniti oba modela. Umjesto toga, trebalo je kroz odgovarajuće upute omogućiti različite pristupe opisu, a pritom zadržati semantičku ujednačenost.

3.3.1 Identifikacija i opis filmskog djela

U shemi podataka u *FIAF-ovom priručniku* filmsko je *djelo*, kao što smo vidjeli, neodvojivo od svojega izvornog izraza. Temeljni predmet dugoročnog očuvanja jest izvorni oblik *djela* i sve bi ga kopije trebale odražavati u najvećoj mogućoj mjeri (iako će se usporedo čuvati i sve dostupne *varijante*). Osim toga, takvo je poimanje vezano i uz praksu zaštite autorskih prava, koja u mnogim zakonodavstvima (iako ne u svima) štiti apstraktno autorsko djelo i „fiksirano“ djelo na snimci kao jednu cjelinu (Fairbairn, Pimpinelli and Ross, 2017: 197).

Kao što je spomenuto, u LRM-u su *djelo* i *izraz*, uključujući izvorni izraz, jasno disjunktni entiteti. Međutim, ako katalogizacijska praksa zahtijeva da se u informacijskom sustavu identificira *djelo* – što jest učinkovit mehanizam za okupljanje različitih verzija, izdanja itd. – prema definiciji *djela* u LRM-u, takva je identifikacija u načelu nemoguća bez elemenata izvornog *izraza* jer je u LRM-u *djelo* samo po sebi posve apstraktan entitet. Stoga je u *Pravilniku KAM* korištena mogućnost identifikacije *djela* pomoću reprezentativnog atributa izraza, koja za praktične potrebe poistovjećuje *djelo* i njegov izvorni, kanonski *izraz*, približavajući se tako arhivističkom poimanju. U tekstu pravilnika se navodi:

A 6.1.1(7): „Budući da djelo nastaje istovremeno sa svojim prvim izrazom [...], u identifikaciji djela mogu se koristiti i podaci o izvornom izrazu djela, poput oblika ili žanra, jezika, ciljane publike i dr.“

Kako bi se *Pravilnik KAM* približio FIAF-ovoj terminologiji, u definiciji *izraza* navedeno je:

A 6.2.1(2): “Djelo može postojati:

- u samo jednom, izvornom izrazu (npr. ulje na platnu, skulptura, ručno oblikovan uporabni predmet)
- u izvornom izrazu i različitim *varijantama* (npr. tekst u izvornom obliku i prijevodu; skladba za izvorni izvođački sastav i u drugom aranžmanu).“

Također je propisano (2.7.2(3), 2.8.2.4(1)) da se usvojene pristupnice za filmove, televizijske programe i druge pokretne slike uvijek sastoje od usvojenog naslova, kojemu se kao dodatno obilježje navodi riječ *film*, *televizijski program* ili drugi odgovarajući naziv te godina ili raspon godinâ nastanka izvornog *izraza*. Usvojenim se naslovom smatra naslov na izvornom jeziku pod kojim je djelo prvi put prikazano ili objavljeno, što je u skladu s bibliografskim normama, kao i uputama *FIAF*-a (Fairbairn, Pimpinelli and Ross, 2017: 189).

Postavlja se pitanje treba li, s obzirom na različita poimanja, *djelo* i *izraz* opisivati u istom zapisu ili u različitim zapisima te koje podatke uvrstiti u koji od tih zapisa. Primjerice, iz *FIAF*-ove definicije *djela* proizlazi da se svi sudionici u realizaciji filma, poput redatelja, scenarista, direktora fotografije, glumaca, skladatelja, snimatelja itd. bilježe na razini *djela*. Prema *LRM*-u, agent povezan s *djelom* bio bi samo njegov idejni stvaratelj (u filmu se pod time konvencionalno podrazumijeva redatelj), dok bi se svi drugi suradnici u realizaciji vezali uz entitet *izraz*.

Riječ je međutim o problemu koji ovisi o katalogizacijskoj praksi pojedine ustanove i funkcionalnostima njezina informacijskog sustava. Budući da je *Pravilnik KAM* koncipiran tako da se može primjenjivati u različitim informacijskim sustavima, u njemu nema uputa koje bi određivale koji se entiteti opisuju u odvojenim, a koji u istim zapisima. *FIAF-ov priručnik* prikazuje četiri različita modela za primjenu strukture *djelo–varijanta–prikaz–jedinica* u različitim informacijskim

sustavima: model proširene hijerarhije (4 zapisa za 4 entiteta), model pune hijerarhije (3 zapisa za 4 entiteta), model plitke hijerarhije (2 zapisa za 4 entiteta) te model bez hijerarhije (1 zapis za 4 entiteta) (Fairbairn, Pimpinelli and Ross, 2017: 7-10). Ti se modeli mogu primijeniti i na *Pravilnik KAM*.

U slučaju potrebe za pridruživanjem ontologije *Pravilnika KAM* bilo kojoj ontologiji u području kulturne baštine koja *djelo* i izvorni izraz promatra kao cjelinu, moguća su sljedeća rješenja:

- 1) Kao podvrsta odnosa *Realizacija djela*, koji u *Pravilniku KAM* povezuje djelo i izraz (*djelo X je realizirano kroz izraz Y / izraz Y realizira djelo X*), može se dodati odnos *Izvorna realizacija djela*. Tada se među izrazima može izdvojiti izvorni izraz Z, koji će se pridružiti *djelu* u FIAF-ovoj ili sličnoj shemi, a drugi izrazi Q, A, B, C... smatrat će se u toj shemi *varijantama*.
- 2) U *Pravilniku KAM* se može uvesti element *Vrsta izraza* (po uzoru na sadašnju *Vrstu agenta*, *Vrstu usvojenog imena* itd.), pomoću kojega se može specificirati je li izraz izvoran ili je riječ o *varijanti*. Izrazi označeni kao izvorni pridružit će se *djelima* u FIAF-ovoj shemi.

Modeli *EN 15907/FIAF* i *LRM* ovdje su, dakle, poravnati, odnosno njihovi su entiteti izjednačeni uz određene strukturalne nadopune (*djelo* u FIAF-ovoj shemi = *djelo* s atributom reprezentativnog izraza u modelu *LRM*).

3.3.2 Opis pojavnih oblika/prikaza i primjeraka/jedinica

U *FIAF-ovom priručniku prikaz* se definira kao fizički materijalizirani oblik djela/varijante pokretnih slika. Svaka izmjena u kontekstu izdanja (novo izdanje, tj. novi distribucijski oblik) ili promjena formata dovodi do stvaranja novog *prikaza* (Fairbairn, Pimpinelli and Ross, 2017: 51). *Jedinica* pokretnih slika jest konkretni fizički objekt ili digitalna datoteka koja sadrži određeni prikaz *djela* ili njegove *varijante* (ibid.: 69). *Djela* često imaju niz *prikaza* (35 mm izvornici, DVD izdanje, elementi nastali postupkom analogne restauracije, DCP nastao u procesu digitalne restauracije itd.), a svaki prikaz niz *jedinica*. Jedinice ili primjerci jednog prikaza najčešće nisu međusobno identični, nego imaju različite značajke koje je nužno dokumentirati.

Model *LRM* se u minimalnoj mjeri bavi pitanjima specifičnosti primjeraka. Norme za bibliografski opis usmjerene su na *pojavni oblik* (izdanje), jer je upravo on „zajednički nazivnik“ primjeraka raspršenih u različitim knjižničnim ustanovama i zato služi kao temelj za razmjenu podataka među njima. Kod tiskanih knjiga primjerci se također mogu međusobno razlikovati: istrgnuto je nekoliko stranica iz knjige, nedostaje naslovnica ili je vlasnik ispisivao bilješke na marginama. Posebnosti pojedinih primjeraka ponekad je važno opisati, osobito kod stare knjige jer takvi podaci pružaju dragocjene informacije o povijesti knjiga i njihovih vlasnika.

U bibliografskoj se praksi međutim takve informacije, koje su vezane uz „post-bibliografski“ kontekst (npr., podaci o privezima, novim uvezima, oštećenjima, konzervatorsko-restauratorskim zahvatima i sl.) u načelu smatraju područjem upravljanja zbirakama, koje je specifično za svaku pojedinu ustanovu i stoga van fokusa bibliografskog nadzora. Zbog toga se obično bilježe kao slobodno oblikovani tekst u napomenama i nisu detaljnije modelirani u modelima ili shemama podataka.

Kao model bibliografskih informacija, LRM preuzima ta ograničenja (Riva, 2018). Podaci o fizičkim značajkama građe u LRM-u su vezani su uz *pojavni oblik* i ne ponavljaju se kao atributi *primjerka*. *Pojavni oblik* je u fizičkom smislu forma nastala na temelju određenog proizvodnog plana. Svaka fizička inačica koja je nastala novim proizvodnim procesom i stoga ima ponešto različite značajke (npr., zaštitna kopija filma načinjena u arhivu) smatra se prema LRM-u novim *pojavnim oblikom*, koji može biti i jedinstven, tj. postojati u samo jednom primjerku. To omogućuje da se elementi opisa svake takve inačice bilježe na razini *pojavnog oblika* (unikatnog!) pa ih se ne treba ponavljati i na razini *primjerka*.

Filmski arhivi, međutim, smatraju važnim navesti niz elemenata opisa i na razini *prikaza/pojavnog oblika* i na razini *jedinice/primjerka* (npr., vrsta nositelja, opseg, trajanje, boja, konfiguracija audiokanala), baš kako bi se mogle utvrditi razlike u značajkama pojedinih primjeraka. Kod informacijskih sustava bez hijerarhije razlike se mogu iskazati i u napomeni, ali kod sustava koji podržavaju opis s 4, 3 ili 2 hijerarhijske razine podaci o „idealnom“ materijalnom obliku djela navest će se na razini *prikaza* (npr., podatak iz filmografije o trajanju prikaza iz prvog distribucijskog ciklusa filma), dok se na razini *jedinice* opisuje stvarni oblik pojedinog primjerka (npr., primjerak je nešto kraći jer je prva rola oštećena, nedostaje početak najavnice filma i sl.).

Pravilnik KAM u ovom slučaju preuzeo je model LRM i sve elemente materijalnog opisa vezao uz *pojavni oblik*. To, međutim, ne znači da ne postoji način na koji se mogu iskazati i materijalne specifičnosti pojedinih *primjeraka/jedinica*. Dio podataka može se navesti u napomeni o stanju primjerka (5.13), u kojoj „se navode informacije o fizičkom stanju primjerka jedinice građe, uključujući opće stanje, oštećenja, ranije provedene postupke zaštite, dijelove koji nedostaju i druga svojstva koja proizlaze iz životnog ciklusa primjerka i/ili razlikuju primjerak od drugih primjeraka istoga pojavnog oblika“. Ako pak opis primjerka treba proširiti većim brojem strukturiranih podataka, a ne samo napomenom, to je omogućeno sljedećim odredbama:

A 9(2): Opširnost opisa ovisi o vrsti i naravi jedinice opisa, potrebama korisnika, veličini i funkciji ustanove, svojstvima informacijskog sustava i drugim uvjetima.

A 3(3): Primjena Pravilnika može se prema potrebi dopuniti primjenom podrobnijih smjernica i norma za opis posebnih vrsta građe, ukoliko takve smjernice i norme nisu protivne Pravilniku.

S obzirom na to da je temeljna zadaća *Pravilnika KAM* stvoriti interoperabilni semantički okvir za opis građe u baštinskim ustanovama, bilo je nemoguće detaljno se baviti posebnostima svake pojedine vrste građe. Bilo je nužno odrediti elemente koji su u najvećoj mogućoj mjeri zajednički različitim vrstama građe i osigurati mehanizam pomoću kojega će pojedine ustanove ili vrste ustanova moći proširiti ili produbiti opis u mjeri koja im je potrebna. U slučaju materijalnog opisa arhivskog filmskog gradiva *Pravilnik KAM* može se proširiti podatkovnim elementima *FIAF-ovog priručnika* koji se odnose na fizičke značajke *primjerka*. (Isto se može primijeniti i na druge vrste građe kod kojih je važno istaknuti razlike među pojedinim primjercima, kao je što je, npr., stara knjiga ili muzejski predmeti koji potječu iz serijske proizvodnje.)

U ovom slučaju, dakle, model *EN 15907/FIAF* smatra se nadopunom modela LRM za arhivsko filmsko gradivo. To nije u nesuglasju s modelom LRM kao konceptualnim okvirom jer njegovi autori također navode da je model „sveobuhvatan na konceptualnoj razini, no samo indikativan po pitanju atributa i odnosa koje definira“ (Riva, LeBoeuf and Žumer 2020: 11), što znači da ga je u implementaciji moguće proširiti dodatnim elementima opisa.

4. Zaključak

Filmska građa nalazi se u različitim vrstama baštinskih ustanova i uključuje arhivsko filmsko gradivo na različitim medijima i materijalnim nositeljima, kao i izdanja koja su na temelju arhivskih jedinica objavljena za komercijalnu distribuciju na različitim medijima i materijalnim nositeljima. Mnogi filmski arhivi posjeduju i bogatu filmsku dokumentaciju te vlastite knjižnice sa zbirkaama filmskih časopisa i druge literature o filmu. Sve to upućuje na nužnost suradnje arhiva i knjižnica radi omogućavanja sveobuhvatnog pristupa filmskoj građi, posebice u digitalnim uslugama. U tom smislu *Pravilnik KAM*, odmičući fokus od zapisa prema semantički definiranim elementima opisa i koristeći usklađivanje standardâ kao glavnu metodologiju, predstavlja iskorak prema ovom novom informacijskom okruženju.

S obzirom na to da su filmski arhivi, kao i knjižnice, uglavnom usmjereni na čuvanje dovršenih i javno prezentiranih djela, način opisa građe je u mnogočemu kompatibilan, pa je bilo moguće bez većih poteškoća uskladiti arhivistički i bibliografski model opisa filmske građe u *Pravilniku KAM*. Ipak ključna razlika proizlazi iz činjenice da su knjižnice temeljno usmjerene prema osiguravanju dostupnosti građe za korisnike u sadašnjem trenutku, dok su filmski arhivi usmjereni na čuvanje građe za buduće generacije. Ta različita usmjerenost stvara drugačije potrebe. Različitim postupcima usklađivanja u *Pravilniku KAM* stvoren je okvir pomoću kojega se te potrebe mogu iskazati bez odustajanja od temeljne zajedničke strukture podataka. Kako će taj okvir funkcionirati u praksi i u kojoj se mjeri može poboljšati nekim drugim elementima iz arhivističkih (i muzejskih) modela opisa, pokazat će buduće analize primjene *Pravilnika KAM*.

LITERATURA:

- Duić, M. (2017). Izgradnja raznolikih filmskih zbirki u narodnim knjižnicama. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 60, 2/3: 111–135.
- Fairbairn, N.; M. A. Pimpinelli; T. Ross (2017). *FIAF-ov priručnik za katalogizaciju pokretnih slika*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- Gracy, K. F. (2018). Enriching and enhancing moving images with linked data: An Exploration in the alignment of metadata models. *Journal of Documentation* 74, 2: 354–371.
- Heftberger, A. (2017). *Wer bringt das Filmerbe zu den Nutzen? Potentielle Synergien in der Erschließung und Vermittlung von Filmwerken zwischen Bibliotheken und Filmarchiven*. Berlin: Institut für Bibliotheks- und Informationswissenschaft der Humboldt-Universität zu Berlin. [citirano 2023–03–05].
Dostupno na: <https://edoc.hu-berlin.de/handle/18452/5>
- Heftberger, A.; P. Duchesne (2020). Cataloguing practices in the age of linked open data: Wikidata and Wikibase for film archives. FIAF: International Federation of Film Archives. [citirano 2023–05–04]. Dostupno na: <https://www.fiafnet.org/pages/E-Resources/Cataloguing-Practices-Linked-Open-Data.html>
- IFLA (2004). *Uvjeti za funkcionalnost bibliografskih zapisa: Završni izvještaj*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- Kukuljica, M. (2004). *Zaštita i restauracija filmskog gradiva*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv.
- Leazer, G. H.; R. P. Smiraglia (1999). Bibliographic families in the library catalog: A Qualitative analysis and grounded theory. *Library Records & Technical Services* 43, 4: 191–212.
- Lubetzky, S. (2001). *Writings on the classical art of cataloging*. Englewood: Libraries Unlimited.
- Pisanski, J.; M. Žumer (2010). Mental models of the bibliographic universe. Part 1: Mental models of descriptions. *Journal of Documentation* 66 5: 643–667.
<https://doi.org/10.1108/00220411011066772>
- KAM Pravilnik (2021). *KAM: Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv; Muzejski dokumentacijski centar; Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. [citirano 2023–03–05].
Dostupno na: <https://pravilnik.kam.hr/>
- Pardo Cavalche, et al. (2012). Pardo Cavalche, C. J.; F. J. Pino; F. Garcia; M. Piattini. Identifying methods and techniques for the harmonization of multiple process reference models. *Dyna* 79, 172: 85–93. [citirano: 2023–05–04].
Dostupno i na: <https://revistas.unal.edu.co/index.php/dyna/article/view/20347/0>

- Riva, P. (2018). *The IFLA Library Reference Model: Lectio magistralis in library science*. Fiesole: Casalini Libri.
- Riva, P.; P. LeBoeuf; M. Žumer (2020). *IFLA-in knjižnični referentni model: Konceptualni model za bibliografske informacije*. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo.
- UNESCO (1972). *UNESCO Public Library Manifesto*. [citirano 2023–05–03]. Dostupno na: <https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/public-libraries/documents/unesco-public-library-manifesto-1972.pdf>
- Verona, E. (1959). Literary unit versus bibliographical unit. *Libri: International Journal of Libraries and Information Services* 9, 2: 79–104.
- Willer, M.; T. Katić (2021). Predgovor. U: *KAM: Pravilnik za opis i pristup građi u knjižnicama, arhivima i muzejima*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv; Muzejski dokumentacijski centar; Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu. [citirano 2023–05–03]. Dostupno na: <https://pravilnik.kam.hr/>
- Wilson, P. (1978). *Two kinds of power: An Essay on bibliographical control*. Berkeley: University of California Press.
- Yee, M. (1993). The concept of work for moving image materials. *Cataloging & Classification Quarterly* 18, 2: 33–40.
- Yee, M. (1994a). Manifestations and near-equivalents: Theory, with special attention to moving-image materials. *Library Resources & Technical Services* 38: 227–255.
- Yee, M. (1994b). Manifestations and near-equivalents of moving image works: A Research project. *Library Resources & Technical Services* 38: 355–372.
- Yee, M. (2007). FRBR and moving image materials: Content (work and expression) versus carrier (manifestation). U: Taylor, A. G.(ur.). *Understanding FRBR: What it is and how it will affect our retrieval tools*. (Pp 117–130). Westport; London: Libraries Unlimited.
- Zakon o arhivskom gradivu (2018). Zakon o arhivskom gradivu i arhivima. *Narodne novine* 61, 1265. [citirano 2023–04–05].
Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_07_61_1265.html
- Zeng, M. L. (2018). Interoperability. U: Hjørland, B.; C. Gnoli (ur.). *ISKO encyclopedia of knowledge organization*. Toronto: International Society of Knowledge Organization. [citirano: 2023–04–19].
Dostupno na: <https://www.isko.org/cyclo/interoperability>

Mrežni izvori:

- FIAF (2023). FIAF members. *FIAF: International Federation of Film Archives*. [citirano 2023–05–03].
Dostupno na: <https://www.fiafnet.org/pages/Community/Members.html>